

Mapa de patrimoni cultural Aiguafreda

Marta Lloret Blackburn
Antequem

Agost 2013

**Diputació
Barcelona**

**Àrea de Coneixement
i Noves Tecnologies**

Mapa del Patrimoni Cultural d'Aiguafreda (Vallès Oriental)

Marta Lloret Blackburn

Mataró, 18 de juny de 2013

SUMARI

1.	PRESENTACIÓ.....	4
2.	AGRAÏMENTS.....	5
3.	MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC.....	6
3.1.	Medi Físic.....	6
3.2.	Demografia i economia	7
3.3.	Síntesi històrica	9
3.4.	Toponímia i escut municipal.....	12
4.	METODOLOGIA.....	15
4.1.	Marc teòric.....	15
4.2.	Model d'inventari	15
4.3.	Programa de treball.....	16
5.	RESULTATS DE L'ESTUDI	18
5.1.	Elements fitxats i elements no fitxats	18
5.2.	Patrimoni immoble.....	20
5.3.	Patrimoni moble	24
5.4.	Patrimoni documental.....	26
5.5.	Patrimoni immaterial.....	27
5.6.	Patrimoni Natural.....	29
5.7.	Estat actual dels elements inventariats.....	30
6.	BIBLIOGRAFIA	35

CRÈDITS

Nom del projecte	Mapa del Patrimoni Cultural
Població i comarca	Aiguafreda, Vallès Oriental
Promoció i finançament	Oficina del Patrimoni Cultural (Diputació de Barcelona) Ajuntament d'Aiguafreda
Execució	Antequem, SL
Autora	Marta Lloret Blackburn
Coordinador	Marc Bosch de Doria
Col·laboració tècnica	Lourdes Moret Pujol Dídac Pàmies Gual
Dates d'execució	Desembre 2012 – juny 2013

1. PRESENTACIÓ

L'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona és un servei especialitzat en la cooperació i promoció del patrimoni cultural local. Dins del seu Programa d'Interpretació del Patrimoni Cultural, l'OPC promou l'elaboració de Mapes del patrimoni cultural, amb col·laboració dels municipis interessats, seguint els següents objectius:

- Captació exhaustiva de dades sobre el patrimoni cultural del municipi.
- Valorització dels elements reconeguts.
- Adopció de mesures per a la seva protecció i conservació.
- Planificació de les accions de rendibilització social i cultural.

Aquesta memòria tècnica reflecteix el resultat dels treballs de recerca i elaboració del Mapa del Patrimoni Cultural del municipi d'Aiguafreda (Vallès Oriental). L'estudi ha estat encarregat a l'empresa de serveis de patrimoni cultural ANTEQUEM, S.L, a partir de la sol·licitud efectuada per l'Ajuntament d'Aiguafreda.

La realització del treball ha estat executada per Marta Lloret Blackburn, entre els mesos de desembre de 2012 a juny de 2013, amb la col·laboració de Lourdes Moret Pujol i Dídac Pàmies Gual, i la coordinació de Marc Bosch de Doria.

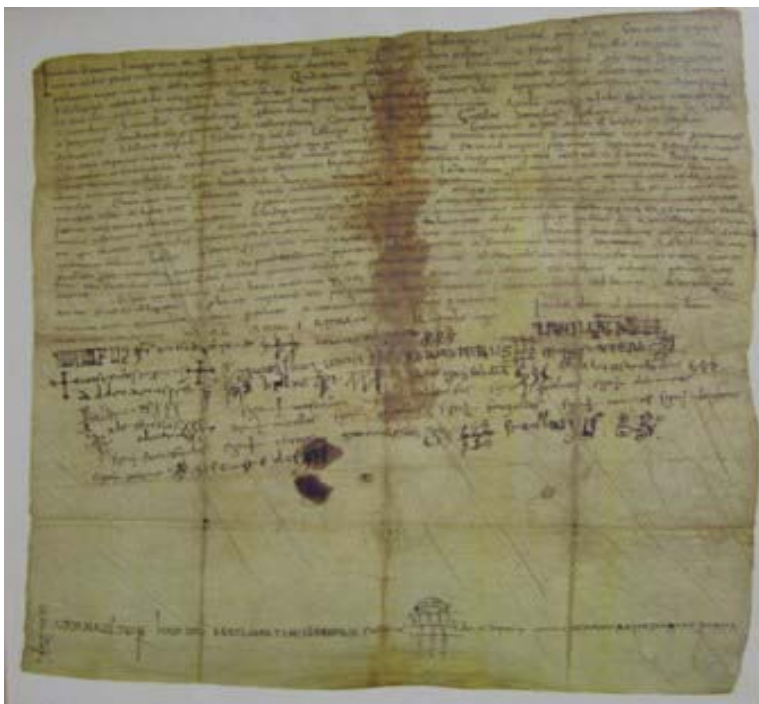
Restes del dolmen de Cruilles

2. AGRAÏMENTS

Aquest treball no s'hauria pogut realitzar sense l'inestimable ajut d'un seguit de persones i institucions a qui volem agrair enèrgicament la seva col·laboració. En primer lloc volem agrair la col·laboració del personal de l'Ajuntament d'Aiguafreda pel seu interès i les gestions facilitades. Però volem fer-ho d'una manera molt específica a l'alcalde Joan Vila; així com al regidor de Cultura i Patrimoni Miquel Parella i al tècnic de Cultura i Patrimoni Jaume Oliver. També volem agrair el seu ajut a Ferran López, responsable de la brigada municipal, que ens ha acompanyat per molts indrets de difícil accés.

Quan hem necessitat fer una consulta en un arxiu, biblioteca, museu o centre oficial o privat, ens hem trobat una sèrie de persones que ens han atès molt professionalment. Volem agrair les atencions rebudes pels seus tècnics, especialment al personal de l'Arxiu Comarcal del Vallès Oriental, de l'Arxiu Episcopal de Vic, de l'Arxiu Mas, del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, del Centre Excursionista de Catalunya, del Museu de Granollers, de la Biblioteca de Catalunya, de la biblioteca de Can Pedrals de Granollers. Una menció especial mereix la directora de la biblioteca municipal, Isabel Prat, que ha col·laborat en tot el que estava a les seves mans.

El nostre agraïment també és per totes aquelles persones que han dedicat una part important del seu temps a ensenyar-nos molts racons del terme municipal: Enric Alexandre, Francesc Casanellas, Lázaro Martínez i Francesc Roma. També hem d'agrair a la sra. Rosa Mañach (vídua de Pi) la seva col·laboració en la consulta del seu arxiu privat i del llibre de la Baronia. Igualment, volem donar les gràcies a les persones (propietaris, masovers i llogaters) que sense excepció ens han obert tan amablement les portes de casa seva.

Acta de Consagració de Sant Martí de Congost de l'any 898.

3. MARC GEOGRÀFIC I HISTÒRIC

3.1. Medi Físic

El municipi d'Aiguafreda està situat a l'extrem nord de la comarca del Vallès Oriental, amb una extensió de 7,92 km². Limita amb els municipis de Tagamanent al sud, el Brull al nord-est, Centelles al nord i Sant Martí de Centelles al sud-oest. Es tracta d'un terme situat a la part alta de la vall del Congost, un estret pas entre els cingles de Bertí i el massís del Montseny, fent de connector entre les comarques del Vallès Oriental i Osona. El nucli urbà de la població està concentrat al costat del riu Congost, al sector oest del terme, on la fertilitat de la plana al·luvial i el pas d'un antic camí van propiciar la seva creació. A l'entorn del riu Congost s'hi documenten nombroses construccions pre-industrials, de les quals a Aiguafreda no en queden vestigis. Aquestes van donar pas a fàbriques modernes, que van sobreexplotar-lo fins al punt que durant la segona meitat del segle XX patia uns índexs de contaminació elevats. En els darrers anys, s'han adoptat diverses iniciatives per recuperar aquest espai.

La resta del terme municipal forma part del massís del Montseny, amb una part significativa inclosa dins el Parc Natural del Montseny, que és una espai PEIN i Xarxa Natura 2000, també declarat Reserva de la Biosfera de la UNESCO. Aquest sector llevatí d'Aiguafreda està delimitat per la riera de l'Avencó al sud i la de Martinet al nord, que neixen en els termes veïns i desemboquen al riu Congost. Es tracta de dos cursos fluvials d'aigües netes i cristal·lines, que transcorren per estretes valls on s'hi formen salts d'aigua i gorgs de notable interès natural i paisatgístic. La riquesa hídrica del terme la trobem també en les nombroses fonts i surgències d'aigua localitzades, que probablement són l'origen del nom de la població.

El Gorg de l'Olla a la Riera de Martinet

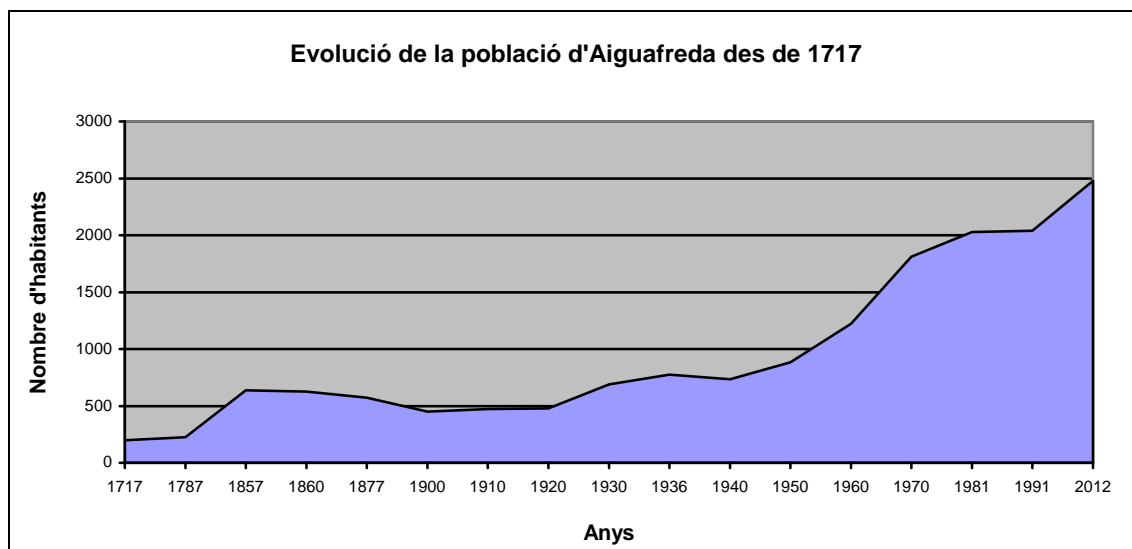
Pel que fa a l'orografia, destaca la serra de l'Arca, una carena longitudinal que es prolonga vers a llevant i que té el seu punt més elevat (també ho és del terme municipal) al serrat de Puigventós (850 m.). La serra de l'Arca té el vessant solell sobre la vall d'Avencó, sobre la qual hi ha un domini visual excepcional. A nivell geològic, també és un espai destacable, ja que és una zona on hi aflora el sòcol paleozoic i la cobertura mesozoica-cenozoica (inventariada per la Generalitat de Catalunya com a "Geozona discordança del Brull i Paleozoic de l'Avencó").

La situació d'Aiguafreda fa que tingui una climatologia particular, ja sigui a nivell extern amb la plana de Vic i del Vallès, com a nivell intern, amb la part del nucli i la part de muntanya. Es tracta d'un tipus de clima mediterrani de muntanya mitjana. El règim pluviomètric indica que el màxim anual de precipitació es concentra a la primavera i la tardor, essent escàs a l'estiu i l'hivern. Tot i la proximitat de la plana de Vic, la boira és un fenomen poc habitual a la zona.

La coberta vegetal del municipi està diferenciada entre la part al voltant del nucli i la part de muntanya. La primera era eminentment agrícola, en retrocés des de fa uns anys, amb presència de boscos mixtos de pi, alzina i roure. La part de muntanya també és de bosc mixt, entre el que hi ha un petit espai amb alzina surera a la solella de la Serra de l'Arca. A les rieres de Martinet i d'Avencó s'hi conserva en bon estat la vegetació de ribera, amb presència de verns, salzes, àlbers, pollancre, freixes i saücs.

3.2. Demografia i economia

Des de l'època medieval, el tipus de poblament en aquesta zona era l'hàbitat rural dispers. En el fogatge de l'any 1497 hi consta que a Aiguafreda hi havia 12 focs, que va augmentar fins a 16 l'any 1515. Al següent fogatge, de l'any 1553 la xifra s'havia mantingut amb només un foc menys (15). En aquest moment, es van començar a establir les primeres cases al costat del camí ral, fet que devia suposar un cert augment demogràfic. Tanmateix, aquest creixement no va ser significatiu fins al segle XVIII i especialment al segle XIX, quan el veïnat anomenat aleshores de les Ferreries tenia els principals carrers consolidats i a la zona s'hi començaren a establir les primeres indústries.

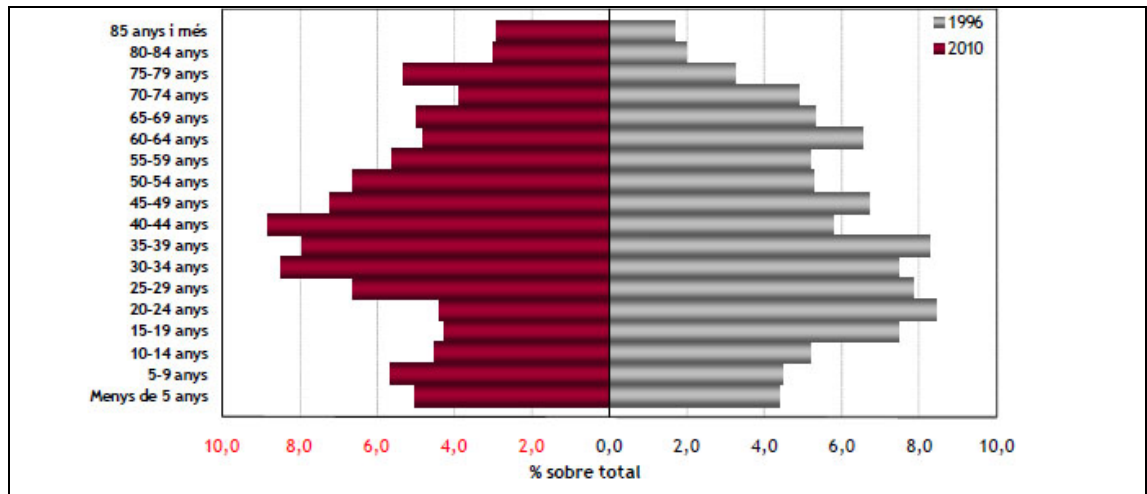
Font: Institut d'Estadística de Catalunya

La consagració de la nova església parroquial de Santa Maria al bell mig de l'antic veïnat de les Ferreries, a mitjans del segle XIX, confirmà la consolidació d'aquest veïnat i fou també un factor d'impuls per a un futur creixement. La nova parròquia també va determinar el canvi de nom: les Ferreries s'anomenaria Aiguafreda, mentre que l'antiga parròquia medieval de Sant Martí passà a ser coneguda com a "Aiguafreda de Dalt". Des de mitjans del segle XIX fins a la dècada de 1920 la població d'Aiguafreda va mantenir-se de forma més o menys estable, tot i que cal fer menció que durant el període estival aquesta augmentava de forma considerable amb l'arribada dels estiuejants. Des d'aleshores, hi ha hagut un augment progressiu dels habitants, fet que es va traduir en la construcció de la majoria de cases de la perifèria. Entre la dècada de 1970 i la de 1990 el creixement va quedar estancat, tot i que en els darrers anys hi ha hagut una certa recuperació demogràfica.

Per sectors de població, les estadístiques dels darrers anys reflecteixen una dinàmica similar a la societat en general del nostre país, en què predomina la població adulta entre els 30 i els 44 anys, mentre que els infants i adolescents (15 a 19 anys) i els majors de 75 anys són els menys nombrosos. Tanmateix, en els darrers anys s'ha observat un augment de la natalitat i de l'esperança de vida.

POBLACIÓ TOTAL D'AIGUAFREDA PER GRUPS D'EDAT DELS ANYS 1996-2010

Mapa del Patrimoni Cultural Aiguafreda (Vallès Oriental)

Font: Memòria social del POUM d'Aiguafreda

Tradicionalment, les principals activitats econòmiques desenvolupades a la zona del nucli han estat l'agricultura i la indústria, concretament dels petits tallers d'artesans que s'establiren a peu del camí ral. Fins a l'arribada de la fil·loxera a finals del segle XIX, bona part de la superfície que actualment ocupa el bosc estava ocupada pel conreu de la vinya, del qual en queden vestigis com les feixes i les barraques. Aquestes activitats es complementaven amb la fabricació de gel a la zona d'Avencó i amb totes aquelles relacionades amb l'explotació forestal: la ramaderia, el carboneig, el suro, etc.

Des de mitjans del segle XX, el sector primari ha anat perdent importància fins a ser una activitat migrada. La indústria de la població segueix essent important, especialment en el sector metal·lúrgic, mentre que el tèxtil i la construcció han patit una forta reculada en els darrers anys. A banda del sector secundari, també destaca el sector serveis (comerç, restauració, assistencials, de gestió, etc.) que ocupa més de la meitat de la població activa del municipi. En aquest sentit, a Aiguafreda es segueix la mateixa dinàmica que a la resta de la comarca i de Catalunya.

Aiguafreda és una població força ben comunicada a nivell terrestre. La proximitat de l'autovia C-17, principal eix de comunicació de la comarca, que enllaça les comarques d'Osona amb el Vallès i el Barcelonès. L'antiga carretera encara creua pel centre urbà, fet que ha alleugerit el volum de trànsit dins la població. La proximitat de la població amb el Parc Natural del Montseny fa que sigui una de les seves portes d'accés. El sender de Gran Recorregut 2 comunica Aiguafreda i la Jonquera, i es creua amb el Sender dels Miradors (GR-5). També és destacat el camí que segueix la vall d'Avencó i els que comuniquen els masos situats a la part de muntanya. A nivell de transport públic, tot i que no té una estació de ferrocarril, la proximitat de la de Sant Martí de Centelles fa que pugui ser utilitzada pels veïns d'Aiguafreda.

3.3. Síntesi històrica

Els vestigis humans més antics coneguts a Aiguafreda els trobem concentrats a la zona de la serra de l'Arca, així com a Cruïlles, on s'hi localitzen diverses restes de monuments megalítics prehistòrics, datables entre el Neolític i l'Edat dels Metalls. La majoria d'aquests dolmens van documentar-se durant el primer terç del segle XX, fet que ha permès conèixer la seva composició i característiques, però que per contra ha suposat que no puguin ser estudiats seguint el criteri arqueològic actual. Entre el material localitzat destaca especialment el ganivet

de sílex de notables dimensions, conservat al Museu Episcopal de Vic. Desafortunadament, en temps més recents i, segons evidències palmàries, actualment, els dolmens són objecte habitual d'espolis i excavacions il·legals.

La vall del Congost va ser des de l'antiguitat una de les rutes naturals que comunicava la ciutat d'*Ausa* i la via Augusta. El seu traçat està ben documentat, en part gràcies a la troballa de diversos mil·liaris, unes columnes de pedra inscrites que sovint incorporen el nom de l'emperador que la feia construir i que marcaven les distàncies. En aquest sentit és molt important la troballa, feta a mitjans del segle XIX, de sis mil·liaris al Molí de les Canes de Centelles, molt a prop del terme municipal d'Aiguafreda. La via, que més endavant va quedar com a camí ral, va ser ben documentada arqueològicament al seu pas per l'Abella en motiu de la construcció de l'autovia. Malgrat que a Aiguafreda no s'han documentat troballes arqueològiques d'aquest període, no es pot descartar que futures excavacions aportin dades relatives a aquest període.

Des del període Alt Medieval, entre els segles VIII i X, tenim constància que a la zona d'Aiguafreda de Dalt ja podria haver estat un lloc de culte, on ja s'hi realitzaven inhumacions. Les tombes, de forma antropomorfa, van localitzar-se a la cova, sobre la qual al segle IX s'hi bastiria l'església de Sant Martí d'Aiguafreda. El temple va ser consagrat pel bisbe Gotmar l'any 898, sota petició de l'abadessa Emma, filla de Guifré el Pelós. El temple erigit per Emma ja disposava d'un altar dedicat a Sant Pere l'any 1007, on s'hi va jurar el testament d'Odesind. A principi del segle XII es va construir una nova església sobre l'anterior, a petició del senyor del vilar d'Aiguafreda, Rotllan Guillem, del sacerdot Bernat Ramon i d'altres feligresos. Va ser consagrada pel bisbe de Vic, Arnau de Malla, el gener del 1105. La nova església tenia tres altars dedicats a Sant Martí, Sant Pere i Sant Climent, així com un cementiri i una sagrera, a l'entorn de la qual no s'hi va establir cap nucli de població.

En l'acta de consagració de la primera església, datada de l'any 898, s'hi esmenten un conjunt de vilars de la parròquia d'Aiguafreda, com són Nogueroles, Sant Martí, Aiguafreda, Avencó, Canyelles, Cantallops, Elià i Canyelles de Campllong. Malgrat la seva situació, en alguns casos ens és desconeguda, tot i que hem de pensar que a redós seu es van construir edificis com Sant Miquel de Canyelles i Sant Salvador d'Avencó, bastides al segle XII.

A la zona del vilar d'Aiguafreda s'hi va acabar creant el centre jurisdiccional d'una quadra sota domini dels senyors d'Aiguafreda, qui hi van edificar una casa forta. La quadra comprenia a més de l'actual terme d'Aiguafreda, l'Abella, Valldeneu, Bertí, el Brull, la Mora i Tagamanent. En l'acta de consagració de l'església de Sant Martí de l'any 1105, trobem documentat per primera vegada a Rotllan Guillem d'Aiguafreda. El casament de la pubilla Beatriu d'Aiguafreda amb Ramon de Vilargent durant el segle XIII va significar l'extinció del nom d'Aiguafreda a favor de Vilargent, com també passà amb Basella al segle següent. Durant el segle XIV la quadra d'Aiguafreda passà a ser baronia per la cessió que li fa el rei Pere "el Cerimoniós" a Bernat de Cabrera, primer comte d'Osona, junt amb diverses quadres i termes de la contrada. El monarca li imposa d'enrunar els castells d'aquests llocs, pel que probablement el d'Aiguafreda fou enderrocat. A mitjans del segle XV, Aldonça de Basella va casar-se amb Guerau Gilabert de Cruïlles i de Cervelló, procedent del llinatge baixempordanès, i van reedificar el casal. Durant el segle XVI, els Cruïlles van adquirir la quadra d'Aiguafreda del vescomte de Cabrera. Ja en aquest moment, el casal està en mans de Bernat d'Aimeric, casat amb Guiomar de Cruïlles, que residien entre Barcelona i Manresa i deixaren el casal en règim de masoveria. Al segle XVIII els Aimeric van emparentar amb els Pignatelli. En el context de la guerra napoleònica va ser saquejat i derruït de nou, motiu pel qual el seu propietari, el baró de Pignatelli, va ser indemnitzat.

Mapa del Patrimoni Cultural Aiguafreda (Vallès Oriental)

La majoria dels masos de la parròquia van bastir-se entre els segles XII i XIV, com és el cas de Brucdemir, Molar, Saní, Bellsolà, Casals, Saüc, Lledó, Costa, Arca, Puiggrau, Aragall, Llobeta, Puig, Iglésies, Casades, Casanoves, Pla...; tots ells sota el domini directe dels senyors d'Aiguafreda. Altres masos com Serres i Canyelles s'inclouïen sota jurisdiccions veïnes. Molts d'aquests masos van quedar deshabitats després de la crisi baixmedieval, pel que uns van esdevenir masos rònecs i es van extingir i d'altres van ser absorbits per altres masos. La consolidació dels masos actuals no es va produir fins els segles XVI i XVIII, coincidint amb un augment demogràfic i l'excedent agrícola. En aquest moment, les masies medievals existents van ser ampliades o reconstruïdes, i de forma paral·lela se'n van bastir de noves.

Les restes del mas Vilargent

A l'època moderna també va començar-se a formar el veïnat de les Ferreries a peu del camí ral. Les primeres cases construïdes, destinades als habitatges i tallers d'artesans, van acabar configurant el carrer de la Mora, el carrer Major i del Pont i la plaça Major. Al segle XVII el veïnat ja tenia un hostel, propietat dels senyors de Cruïlles, la capella sufragània de la Immaculada Concepció i diverses cases i tallers de tipologia tradicional. Durant la segona meitat del segle XIX, l'església de les Ferreries va passar a tenir funcions parroquials, motiu pel qual el veïnat començà a denominar-se "Aiguafreda de Baix", que aviat adquirí el nom actual.

Linda de Ca l'Espardenyer gravada amb les eines de ferrer

La situació de la població a peu del camí ral ha fet que hagi estat escenari de diversos conflictes bèl·lics, havent estat víctima de saquejos constants i havent-se de sotmetre per allotjar destacaments i pagant tributs imposats. Va ser especialment virulenta la Guerra de Successió, quan diverses cases foren saquejades i cremades, quedant molt afectat el mas Aragall. La primera Guerra Carlina també va afectar notablement la zona, ja que a Aiguafreda s'hi va establir un destacament permanent, que es va fer fort a l'hostal de la població. Durant la retirada, el carlí Forcadell el va cremar perquè no fos utilitzat pels enemics.

A mitjans del segle XIX la població va iniciar un procés de canvi significatiu. D'una banda, es va desviar l'antic traçat del camí ral per fer una nova carretera que vorejava el nucli pel costat de llevant. D'altra banda, va començar el període de l'estiueig, primer a la colònia Oller de Sant Martí de Centelles i després a Aiguafreda, afavorit per l'arribada del tren. Així, a banda de construir-se la colònia residencial de la Llobeta, el poble va començar a créixer a l'altre costat de la carretera amb la construcció de torres i cases, que va tenir el seu moment culminant a la dècada de 1930.

Durant la Guerra Civil a Aiguafreda no van produir-se les temudes "patrolles de control", tot i que en les poblacions veïnes es coneixen diversos assassinats d'alguns propietaris locals. Tanmateix, sí que van produir-se víctimes durant el conflicte, com va ser l'assassinat del vicari Eudald Canturri i de l'antic rector d'Aiguafreda, Josep Salvans, que va morir a conseqüència dels mal tractes a què va ser sotmès a la seva avançada edat. La fàbrica de la Foneria va ser confiscada per fer-hi munició, el Convent de les Missioneres va destinar-se a casa de refugiats, i la rectoria, Can Fontdevila (també coneguda per Can Calixto) i altres cases d'estiuejants van ser confiscats pel comitè local. Cal afegir que es van canviar els noms dels principals carrers de la població, es van cremar les esglésies i es van enretirar les campanes per fer-ne munició, com també es van cremar bona part de les imatges i objectes litúrgics dels temples.

La misèria que va acompanyar els anys de postguerra va donar pas a mitjans de la dècada de 1950 a una progressiva recuperació econòmica i social, fins que a finals dels anys 1970 es va instituir el primer ajuntament democràtic, del qual en va ser alcalde Ramon Fontdevila.

3.4. Toponímia i escut municipal

Hi ha diverses hipòtesis sobre l'origen del nom d'Aiguafreda. La versió més probable és que es tracta d'un topònim que prové dels nombrosos torrents i fonts que s'hi localitzen o bé d'alguna

Mapa del Patrimoni Cultural

Aiguafreda (Vallès Oriental)

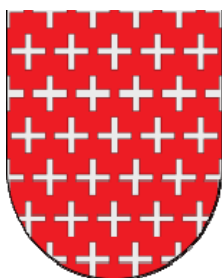
font en concret, com és la Font Fresca d'Aiguafreda de Dalt o la Font Freda a prop del casal de Cruïlles. Aquesta hipòtesi, la més transparent, ja havia estat defensada per l'historiador Manuel Mundó i entroncaria amb l'etimologia d'origen popular. En aquest sentit, la paraula *Aquafrigida*, que trobem ja en l'acta de consagració de Sant Martí d'Aiguafreda de l'any 898, apuntaria a aquesta hipòtesi. Una altra versió seria aquella que l'identifica com un substantiu, extret del nom dels senyors que residien al castell de Cruïlles a l'època medieval, però el més probable és que aquests haguessin adoptat el nom de la contrada i no a l'inrevés. Finalment, la darrera versió, apuntada per Eduard Junyent i transmesa per l'historiador Antoni Pladevall, es correspon amb una evolució del nom *Aquafracta* (aigües partides), perquè és un lloc on conflueixen diversos cursos fluvials.

El topònim Serra de l'Arca s'identifica amb el serrat que hi ha sobre la vall d'Avencó i amb el mas que hi ha construït. Explica Fortià Solà¹ que l'any 1914 va localitzar-hi un dolmen atret pel nom "arca", que sovint indica la presència de sepulcres megalítics.

En l'acta de consagració del segle IX que hem mencionat anteriorment, hi consten diversos topònims que s'han mantingut fins l'actualitat, com són Avencó i Canyelles, dos vilars prop dels quals s'hi consagrarien les capelles de Sant Salvador i Sant Miquel, respectivament.

El nucli de població d'Aiguafreda va començar-se a formar al segle XVI, quan es coneixia com les Ferreries. Aquest nom té el seu origen en les primeres cases que s'hi establiren, ocupats per tallers d'artesans ferrers. Quan la parròquia de Sant Martí d'Aiguafreda o d'Aiguafreda va traslladar-se a l'església de Santa Maria de les Ferreries, va començar a denominar-se la primera "Aiguafreda de Dalt" i la segona "Aiguafreda de Baix". Amb el pas dels anys, el nom de Ferreries va acabar desapareixent per acabar-se denominant simplement Aiguafreda.

L'antecedent de l'escut municipal d'Aiguafreda el trobem en l'escut dels senyors de Cruïlles, que van posseir la jurisdicció del castell des del segle XV. Aquest escut heràldic estava format per un camper amb creuetes d'argent sobre un camper de gules. Des del segle XIX, l'escut de la població era circular amb tres cercles a la part superior i la llegenda "AYGUAFREDA". Més tard, l'escut passà a representar-se amb la silueta de Sant Martí fins que, en el context de la Guerra Civil, es passà a representar amb un puny alçat sobre quatre barres. A partir de la dècada de 1950, tot i que aprovat el maig de 1961, l'escut serà un camper amb les quatre barres en un costat i la imatge de Sant Martí a l'altre². Aquest fou l'escut oficial d'Aiguafreda fins que va haver d'adaptar-se als paràmetres que marca l'heràldica per poder ser reconegut oficialment.

Escut dels Cruïlles

Escut dels Pignatelli

Escut utilitzat l'any 1936

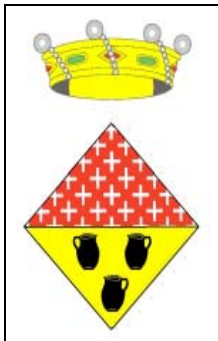
Escut oficial fins al 1996

¹ SOLÀ, F. (1983). *Aiguafreda*. Temes Aiguafredencs I. Barcelona: Editorial Humanitas.

² Programa de Festa Major, 1977.

Mapa del Patrimoni Cultural
Aiguafreda (Vallès Oriental)

L'escut oficial és un escut caironat truncat, amb creuetes d'argent sobre camper de gules al primer, i tres tupins de sable amb els superiors amb els caps afrontats, sobre camper d'or al segon. La part del timbre té una corona de baró. D'una banda, el camper superior és l'escut d'armes dels Cruïlles, mentre que l'inferior és dels Pignatelli; llinatges que van posseir la baronia d'Aiguafreda entre els segles XV i XIX. Va ser aprovat el 21 d'octubre de 1996 i publicat al DOGC del 8 de novembre del mateix any 1996. Darrerament, l'Ajuntament d'Aiguafreda utilitza de forma habitual en la documentació municipal una versió modernitzada de l'escut oficial.

Escut oficial d'Aiguafreda

Versió modernitzada de l'escut

4. METODOLOGIA

4.1. Marc teòric

La finalitat d'aquest tipus de treball és la recopilació exhaustiva dels elements del patrimoni cultural i natural d'un municipi. L'eix bàsic de treball és l'inventari de tots els elements susceptibles de ser reconeguts com a rellevants o singulars d'aquella població pels seus valors històrics, artístics, simbòlics o identitaris, a partir d'una tipologia concreta que permet englobar-hi totes les accepcions reconegudes. De cada element es fa una fitxa amb totes les dades que s'hagin pogut recopilar d'aquell bé cultural, ja sigui a través de la documentació bibliogràfica, a través d'arxius o d'informació oral. Amb l'inventari fet i les dades recollides es poden fer les pertinents classificacions, anàlisi i estudis estadístics, a fi i efecte de fer-ne una valoració, tant a nivell individual de cada bé com global.

Es tracta de facilitar a l'ajuntament i als ciutadans una eina de coneixement de la globalitat del seu patrimoni. Un instrument que permeti d'establir mesures per a la seva protecció i conservació i faciliti el seu accés públic; així com la planificació de la seva rendibilització social; l'elaboració de programes de difusió (com per exemple programes didàctics i turístics, publicacions, jornades de debat o conferències); la presa de decisions en el planejament urbanístic, la planificació de la senyalització, entre d'altres mesures.

Però es tracta d'un element viu, un instrument que pot créixer o disminuir. S'hi poden afegir nous béns perquè es consideri oportú o apareguin elements desconeguts en el moment de la realització del treball (nous jaciments arqueològics, donacions de col·leccions, etc.), o se'n poden haver de treure per motius diversos com el robatori, la seva destrucció (natural o antròpica) o els canvis de criteris. Amb aquestes premisses, cal considerar el Mapa de Patrimoni Cultural com una eina dinàmica i activa.

S'ha de tenir present, però, que no es tracta d'un treball de recerca pura i estricta. No s'ha pretès fer una història d'Aiguafreda, ni fer un anàlisi de l'evolució del municipi, ni un estudi estadístic. No hi ha el plantejament d'una hipòtesi, ni s'han fixat uns objectius científics. Per tant no hi ha unes conclusions, ja que no es tracta d'un element clos, sinó viu, com hem dit abans. Tampoc és un catàleg del patrimoni o de béns, amb una normativa associada de protecció. Per tant, no té capacitat legal ni normativa. És una base de dades, que recull tot el patrimoni existent en el municipi, a partir de la qual es poden gestionar diverses accions; però sempre com un punt d'inici.

4.2. Model d'inventari

El mapa del patrimoni local contempla cinc àmbits temàtics i diversos tipus d'elements. El patrimoni inclòs en el treball s'estructura amb la següent tipologia:

1.-Patrimoni immoble	1.1- Edificis 1.2- Conjunts arquitectònics 1.3- Elements arquitectònics 1.4- Jaciments arqueològics 1.5- Obra civil
2.-Patrimoni moble	2.1- Elements urbans 2.2- Objectes 2.3- Col·leccions
3.- Patrimoni documental	3.1- Fons d'imatges 3.2- Fons documental 3.3- Fons bibliogràfic
4.-Patrimoni immaterial	4.1- Manifestacions festives 4.2- Tècniques artesanals 4.3- Tradició oral 4.4- Música i dansa 4.5. Costumari
5.-Patrimoni natural	5.1- Zones d'interès natural 5.2- Espècimens botànics singulars

S'ha utilitzat el model de fitxa establert per l'Oficina del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, que comprèn els següents camps d'informació: Número de Fitxa; Codi; Àmbit; Denominació; Lloc/Adreça; Titularitat; Nom del propietari; Tipologia; Ús Actual; Descripció; Observacions; Estat de conservació; Autor; Estil/Època; Any; Segle; Emplaçament; Longitud; Latitud; Altitud; Accés; Número de negatiu; Altres; Història; Bibliografia; Protecció; Inventari; Autor de la fitxa; Data de registre; Data de modificació; i fins a un màxim de tres fotografies.

4.3. Programa de treball

Fase 1. Documentació prèvia

El treball ha començat amb la recerca documental en arxius, biblioteques i serveis oficials on hi ha informació referent al patrimoni cultural. Com a punt de partida s'ha consultat l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (IPA) i l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya (CCAA), l'Inventari del Patrimoni Industrial de Catalunya (IPIIC), l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), l'Inventari del Patrimoni Etnològic del Montseny (IPEM), l'Inventari d'Arbres Monumentals de la Generalitat de Catalunya, l'Inventari d'Espais d'Interès Geològic de Catalunya, l'Inventari de Zones Húmedes de Catalunya i l'Inventari de Camins Ramaders. Aquesta relació de béns s'ha ampliat amb el llistat del catàleg-inventari de béns d'interès a protegir, inclòs en el POUM d'Aiguafreda, que es troba en l'Aprovació Inicial segona, de juny de 2012. Finalment, per la part del terme inclosa dins el Parc Natural del Montseny, s'ha consultat l'Inventari del Patrimoni Construït del Parc del Montseny, inclòs dins el Pla Especial de Protecció del Medi Natural i del Paisatge del Montseny, aprovat

l'any 2008. Una altra font consultada que ha permès ampliar el llistat ha estat la web <http://excursionismeciencientific.wordpress.com/>, recentment publicat amb el títol *Patrimoni Existencial d'Aiguafreda*; ambdós obra de Francesc Roma. En aquests s'hi recullen diversos elements del patrimoni immoble situats en la part muntanyenca del terme.

També s'ha consultat l'Arxiu Comarcal del Vallès Oriental (on hi ha dipositat l'arxiu municipal d'Aiguafreda); l'Arxiu de la Corona d'Aragó; l'Arxiu Nacional de Catalunya; l'Arxiu Episcopal de Vic; l'Arxiu Mas, l'Arxiu del Centre Excursionista de Catalunya l'Arxiu Fotogràfic i Documental del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local i l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona; el Museu de Granollers; el Museu Episcopal de Vic; el Museu Etnològic del Montseny; la Biblioteca de Catalunya, la Biblioteca de Can Pedrals de Granollers, la biblioteca municipal Lluís Millet i Pagès i el Centre de Documentació del Parc Natural del Montseny.

Pel que fa a la planimetria emprada, s'ha utilitzat els mapes virtuals de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, d'Aiguafreda: topogràfic de 1:50.000; topogràfic de 1:25.000; topogràfic de 1:5.000; ortofotoimatge de 1:5.000, ortofotoimatge de 1:25.000. També s'ha consultat la planimetria del SITMUN i l'Hipermapa de Catalunya, així com el mapa excursionista del Parc Natural del Montseny de l'editorial Alpina.

Fase 2. Treball de camp

La tasca més ingent d'aquesta fase ha estat la del treball de camp, cercant, localitzant i visitant els edificis, les fonts, els jaciments arqueològics, les masies i tot aquell patrimoni immoble, moble i natural que figura en el Mapa. Hem comptat amb la col·laboració d'alguns veïns que han facilitat la nostra feina acompanyant-nos a visitar els elements o bé ens han obert les portes de casa seva. La part de ponent del municipi és una zona amb grans desnivells, sovint coberta de boscos abandonats, on la localització dels béns hagués estat difícil sense comptar amb l'ajut desinteressat d'aquestes persones. Tot i que es tracta d'excepcions puntuals, en alguns casos no ha estat possible entrar dins les cases o les finques.

Durant el treball de camp s'ha anotat tota la informació possible per la descripció dels elements de patrimoni, segons el model de fitxa establert i s'han situat topogràficament amb un aparell de GPS, en cas que el bé no estigués referenciat a la planimetria de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. D'altra banda, s'han fotografiat en format digital els elements que han estat localitzats. Excepcionalment no s'ha pogut obtenir fotografies d'alguns elements per problemes amb l'accés o per tractar-se d'esdeveniments organitzats durant el curs de l'any i s'han utilitzat les fotografies cedides per persones o entitats del poble. El treball de camp s'ha recolzat en una sèrie d'entrevistes als propietaris o ciutadans que, estiguin o no relacionats amb les entitats socials i culturals del municipi, puguin tenir alguna vinculació amb elements del patrimoni cultural d'Aiguafreda. En concret, durant aquesta fase de treball s'ha pogut consultar l'arxiu documental de la sra. Rosa Mañach (Vídua de Pi), com també el llibre de la Baronia d'Aiguafreda, un llibre de registre del segle XIX on s'hi transcriu la documentació de la Quadra d'Aiguafreda des del segle XIII fins al segle XIX.

Fase 3. Treball de gabinet

La darrera fase del treball ha consistit en la redacció de les fitxes i de la memòria, amb totes les dades obtingudes. Amb la informació documental i la informació obtinguda del treball de camp, tant gràfica com escrita o oral, s'han pogut elaborar les corresponents fitxes de cada element i fer-ne una anàlisi i un diagnòstic concret de la rellevància, tipologia, potencialitat i possibilitats del patrimoni cultural d'Aiguafreda.

En el cas d'elements ja inventariats per la Generalitat o el planejament urbanístic vigent, sempre que ha estat possible, s'ha mantingut la mateixa nomenclatura. Tanmateix,

especialment en el cas de la Carta Arqueològica, puntualment s'ha canviat perquè era errònia o generava confusió (per exemple, la tomba de Collderomanes fa referència al topònim Collderamona). Quan tenim constància d'altres nomenclatures per un mateix element a través d'una altra documentació consultada (IPA, CCAA, bibliografia o fonts orals), s'ha indicat en el camp d'observacions.

5. RESULTATS DE L'ESTUDI

5.1. Elements fixats i elements no fixats

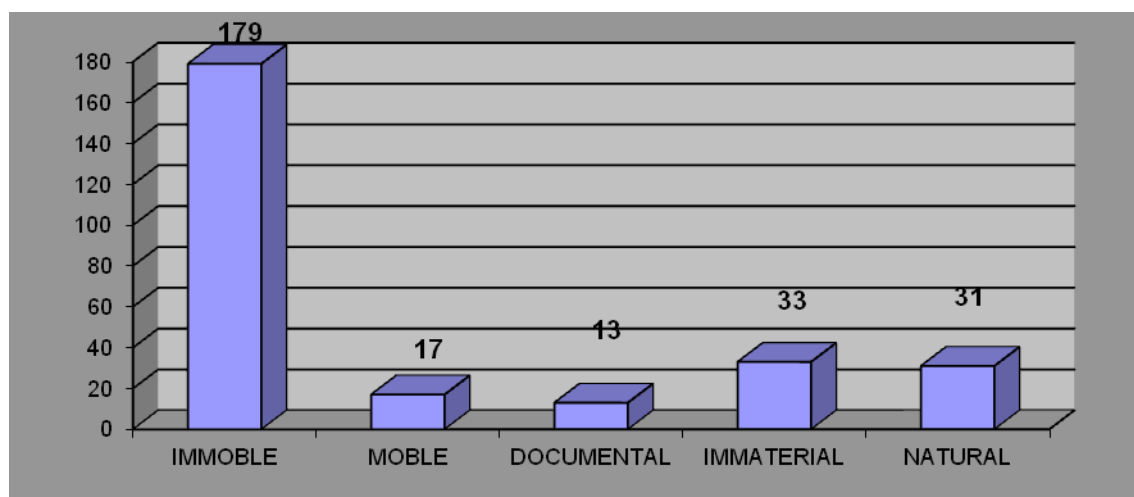
S'han fixat un total de 273 elements del patrimoni cultural d'Aiguafreda. En destaquen, per la quantitat de fitxes, els elements de patrimoni immoble, especialment els edificis. És menys nombrós el patrimoni documental, natural, immaterial i moble. Cal tenir en compte que hi ha alguns béns, com elements arquitectònics, elements mobles o petites construccions, que s'han inclòs, en la fitxa genèrica corresponent a alguna masia o altres elements immobles.

Àmbits / Tipologies	Codi	Nombre	%	Nombre	%
PATRIMONI IMMOBLE		179	66%	100	%
Edificis	1.1			106	59%
Conjunts arquitectònics	1.2			13	7%
Elements arquitectònics	1.3			34	19%
Jaciments arqueològics	1.4			9	5%
Obra civil	1.5			17	9%
PATRIMONI MOBLE		17	6%	100	%
Elements urbans	2.1			7	41%
Objectes	2.2			5	29%
Col·leccions	2.3			5	29%
PATRIMONI DOCUMENTAL		13	5%	100	%
Fons d'imatges	3.1			7	54%
Fons documentals	3.2			6	46%
Fons bibliogràfics	3.3			0	0%
PATRIMONI IMMATERIAL		33	12%	100	%
Manifestacions festives	4.1			17	52%
Tècniques artesanals	4.2			2	6%
Tradició oral	4.3			8	24%
Música i dansa	4.4			2	6%
Costumari	4.5			4	12%
PATRIMONI NATURAL		31	11%	100	%
Zones d'interès	5.1			24	77%

Mapa del Patrimoni Cultural
Aiguafreda (Vallès Oriental)

Espècimens botànics	5.2		7	23%
TOTALS		273	100%	273

El nombre de béns que formen part del patrimoni immaterial és notable perquè està recollit dins l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC) i de l'Inventari del Patrimoni Etnològic del Montseny (IPEM). Tanmateix, alguns no s'han fixat per trobar-se fora del municipi i d'altres perquè no s'han localitzat o han desaparegut, pel que s'han inclòs al llistat d'elements no fixats (veure Annex 4). És també significatiu el patrimoni natural del municipi, bona part dels quals es troben dins a la zona del Parc Natural del Montseny.

Elements inventariats per àmbits

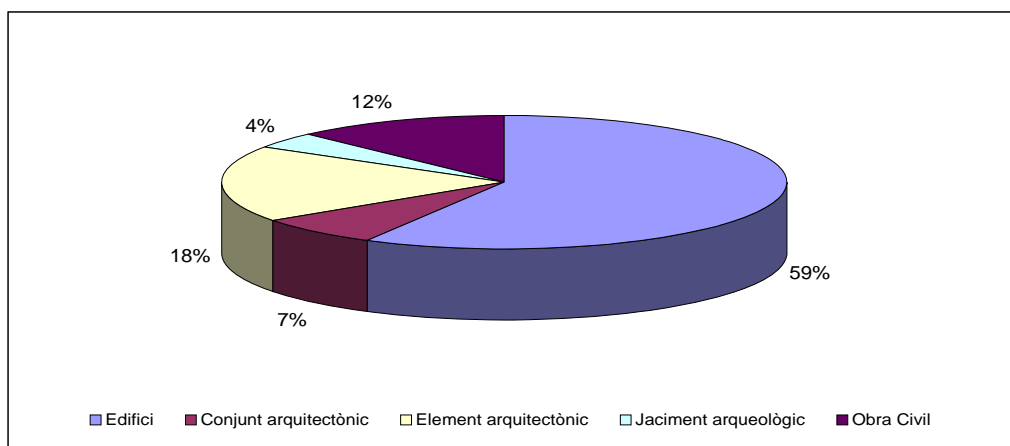
També s'ha descartat fixar aquells elements poc representatius, que amb el temps han perdut els seus valors originals, s'han destruït i/o no s'hi ha pogut accedir. Aquests elements també s'han inclòs en el llistat d'elements no fixats, malgrat en puguem tenir alguna referència bibliogràfica o oral. Els béns d'aquest llistat podran ser inclosos a la base de dades en futures revisions o actualitzacions del mapa, si es considera oportú.

En els casos en què s'ha mantingut la fitxa, però, dels béns immobles que, malgrat que han estat modificats o parcialment destruïts, estaven inclosos en el planejament urbanístic vigent i en els inventaris del patrimoni de la Generalitat de Catalunya. Tanmateix, s'han descartat els que ja estan desapareguts (Can Estebanell i la casa número 19 de la carretera de Ribes).

5.2. Patrimoni immoble

Com s'ha indicat anteriorment, en la selecció dels elements fixats de patrimoni immoble, s'ha partit bàsicament del pre-catàleg de masies i edificis del POUM, dels inventaris del patrimoni arquitectònic i arqueològic de la Generalitat de Catalunya i del buidatge bibliogràfic. Però durant el treball de camp s'han detectat elements dels quals no teníem coneixement prèviament, alguns dels quals han passat a formar part del Mapa de Patrimoni o d'altres s'han inclòs en el llistat d'elements no fixats. És el cas de bona part dels edificis inventariats, que no figuraven en cap estudi ni document però s'han considerat d'interès històric, arquitectònic i /o social.

En termes generals, el patrimoni immoble documentat és el reflex del caràcter eminentment rural que ha tingut Aiguafreda al llarg de la història, per una banda, i del naixement d'un nucli al segle XVI que va consolidar-se al segles posteriors. A principi del segle XX s'hi va produir un creixement notable, afavorit pel fenomen de l'estiueig, que va plasmar-se amb la construcció de nombroses torres d'estiueig i que va tenir el seu punt àlgid a la dècada de 1930.

Percentatge de Patrimoni Immoble per tipologies.

Seguint el Plec de Prescripcions Tècniques de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, el patrimoni immoble s'ha classificat en cinc tipologies:

- Edifici: tipologia entesa com a construcció unitària, tant formal com volumètricament.
- Conjunt arquitectònic: format per l'agrupació física de diferents edificis i elements arquitectònics, que es poden entendre solidàriament pels seus valors formals i volumètrics.
- Element arquitectònic: part d'un conjunt o d'un edifici que per sí mateix té prou valors com per destacar-lo.
- Jaciments: restes o vestigis del passat de qualsevol tipus i cronologia. Inclou estructures en estat de ruïna.
- Obra civil: obres d'enginyeria de caràcter públic o comunal.

Edificis

Dins d'aquesta tipologia, s'han inventariat un total de cent sis elements. Entre el patrimoni arquitectònic conservat hem de remarcar la presència del Casal de Cruïlles, una casa forta d'origen medieval que va ser el centre jurisdiccional de la quadra d'Aiguafreda. Tot i que l'edifici

va ser reconstruït durant la segona meitat del segle XX, s'hi conserven vestigis de notable interès. És igualment destacable el mas Vilargent, residència d'un llinatge de cavallers que va quedar unit al dels Aiguafreda al segle XIII, passant des d'aleshores a formar part de les possessions del casal.

Al segle XII també van construir-se els edificis religiosos més significatius del terme: Sant Martí d'Aiguafreda, Sant Miquel de Canyelles i Sant Salvador d'Avencó, tots tres destacables testimonis de l'arquitectura romànica. Únicament es van fer reformes significatives a l'església de Sant Martí, la majoria motivades pels problemes estructurals que pateix. A l'entorn d'aquest edifici es van construir d'altres edificis com la rectoria d'origen medieval que s'adossa al temple, el comunidor del segle XVIII dins l'espai del fossar i el cementiri nou de principi del segle XX. En època moderna va bastir-se la capella del mas Aragall, un bon testimoni de l'arquitectura religiosa rural de caràcter privat. A finals del segle XIX va edificar-se la capella d'estil eclèctic de la Sagrada Família, a redós del Convent de les Missioneres, un notable edifici d'estil eclèctic que trencava amb la tipologia popular que fins aleshores dominava al poble. Uns anys després, al capdamunt de la colònia d'estiuejants de la Llobeta s'hi va edificar la capella del Sagrat Cor, un edifici d'estil modernista de notable interès artístic i arquitectònic. L'església parroquial de Santa Maria ha estat l'última en construir-se del terme, durant la segona meitat del segle XX, per substituir la malaurada capella barroca de la Concepció.

Les característiques orogràfiques del terme han influït en el fet que, a diferència de la majoria de pobles del país, s'hi hagin consolidat pocs masos, la majoria dels quals es troba en estat ruïnós. Tanmateix, són edificis eminentment d'origen medieval que van consolidar-se en època moderna i que constitueixen un magnífic exponent de l'arquitectura popular i tradicional catalana. És el cas de Casanoves, l'Aragall, Can Serra de l'Arca, Can Brull, el Saní, el Saüc, la Costa de Can Brull i la Llobeta. A nivell tipològic, aquests masos sovint presenten característiques constructives comunes, com és el pati que les tancava frontalment o l'obertura de galeries als pisos superiors. Altres masies del terme presenten un estat de ruïna més avançat, tot i que alguns casos com Can Bauma tenen un interès significatiu per trobar-se construïda aprofitant una balma.

La major concentració d'edificis d'interès patrimonial d'Aiguafreda els trobem al seu nucli antic. Van construir-se a peu del camí ral entre els segles XVI i XIX, per complir les funcions d'habitatges i tallers d'artesans, des d'on atenien les necessitats dels viatjants que recorrien el camí. Són bons exemples de l'arquitectura popular local Ca l'Espardenyer, Can Flequer, Can Capçal, Can Queló, Can Casals, Can Perera, Can Gordi, Can Sors i Can Francesc, entre molts d'altres. El fet de ser un lloc de pas de mercaderies i transeünts, també va propiciar que s'hi establissin diversos hostals, com és el de la Plaça, una possessió de la baronia, el de Can Queló, el de la Polla i el dels Enamorats.

Ermita romànica de Sant Miquel de Canyelles

A principi del segle XX van arribar els primers estiuejants al poble, que aviat es feren construir cases segons el gust modernista de l'època, la més destacada la Villa Francisca. El major creixement del nucli va produir-se a la dècada de 1930, que va expandir-se pel sector de llevant amb cases i torres d'estil noucentista: Can Casades, Can Franquesa i Can Fondevila, en són bons exemples. També en aquest període va construir-se l'edifici de les Antigues Escoles d'Aiguafreda, únic testimoni local d'arquitectura noucentista civil. Entre els edificis industrials hem de destacar el de la Foneria d'en Serra, construït a la dècada de 1920.

Dins d'aquesta tipologia també s'han comptabilitzat les barraques de vinya del municipi, les quals es situaven a les feixes de les vinyes que antigament es cultivaven en bona part del terme. Aquestes construccions servien perquè el pagès hi guardés les eines o s'hi refugiés en cas de tempesta.

Conjunts arquitectònics

Com a conjunt arquitectònic s'han inventariat tretze elements, dels quals la majoria es corresponen als carrers del nucli antic d'Aiguafreda. La plaça Major i els carrers de la Móra, Major i del Pont tenen el seu origen en els primers habitatges i tallers d'artesans que van establir-se a l'entorn del camí ral entre els segles XVI i XIX, que van acabar configurant el veïnat de les Ferreries. També s'han inclòs les primeres cases del carrer Avencó, Ca la Curta, Can Xescos i Can Tirola, que van ser construïdes segons la mateixa tipologia durant el segle XIX. A principi del segle XX, amb l'arribada dels estiuejants, van desenvolupar-se diversos conjunts d'interès arquitectònic, com són la Colònia Llobeta i les seves cases, les Torres de les Ferreres, el carrer de Sant Ramon i les cases del carrer Salvador Dachs. El conjunt monumental d'Aiguafreda de Dalt és el més notable de la població, amb inhumacions altmedievales, una església romànica, la rectoria, el fossar i el comunidor; tots ells de gran interès arqueològic, històric, arquitectònic i artístic. Finalment, és també destacable el conjunt del mas Aragall, constituït per diversos volums com són la casa, les pallisses, capella, corts i d'altres edificacions annexes, datades entre els segles XIII al XX.

La Plaça Major

Elements arquitectònics

Entre els elements arquitectònics, s'han inclòs a l'inventari trenta quatre béns. Corresponen a construccions de menor entitat que els edificis. D'una banda, s'han fixat vuit fonts amb estructures construïdes, distribuïdes per tot el terme municipal, com són de la Gallina, de la Granota, de la Llobeta, de les Acàcies, del Lleó, del Pontasco, del Saní, del Saüc, dels Balços, dels Enamorats, Fresca, dels Avellaners i les d'Aiguafreda de Dalt, algunes d'elles de gran anomenada. També relacionats amb l'aigua, s'han inventariat diverses mines d'aigua amb bassa, amb què sovint les cases de la part elevada del terme comptaven per a regar els seus horts: Can Bauma, la Berlana, l'Aragall i Can Serra de l'Arca. Entre aquest grup hi incloem les basses de la Magisteria, que s'omple amb l'aigua d'una deu pròpia. Tot i que originalment el molí de vent de Can Vilà també s'utilitzà per bombar aigua per regar, actualment està fora del seu context original i té una funció ornamental. D'altra banda, s'han inventariat diversos elements que formen part d'edificis, com són la capelleta de l'Esperança, el pilar de Cal Recader, les pintures murals de Can Puig, el portal de Can Cintet i el rellotge de sol de Bellesguard. També s'han incorporat les creus de l'Aragall, de Parròquia i del Sastre, així com les fites que delimiten la propietat del Bruguer. Formen part d'aquesta tipologia els forns de calç que s'han localitzat, fets per obtenir el morter necessari per a la construcció. Són els de Collderamona, les Pinedes i la Magisteria. Finalment, s'han inclòs els refugis construïts aprofitant la pedra, com és el de Casanoves, de la Casa Nova del Bruguer i de la Costa de Can Brull.

Jaciments arqueològics

Dins d'aquesta tipologia, s'han documentat un total de nou jaciments arqueològics, d'entre els quals la majoria respon a monuments megalítics, dels quals en queden pocs vestigis: el dolmen de Cruïlles, de la Casa Nova de Can Serra, de la Serra de l'Arca I, de la Serra de l'Arca II i el refugi de Sant Miquel de Canyelles que, malgrat darrerament s'ha descartat que sigui un dolmen, s'ha mantingut la seva classificació com a Jaciment per trobar-se inclòs a la Carta Arqueològica del municipi. També s'ha inclòs el jaciment paleontològic de la riera d'Avencó i les dues necròpolis d'Aiguafreda de Dalt i de Collederamona. Un altre jaciment destacat serien les restes del mas Canyelles, que podria correspondre's amb un antic vil·lar documentat des del segle IX.

Enterraments de la cova
d'Aiguafreda de Dalt

Obra civil

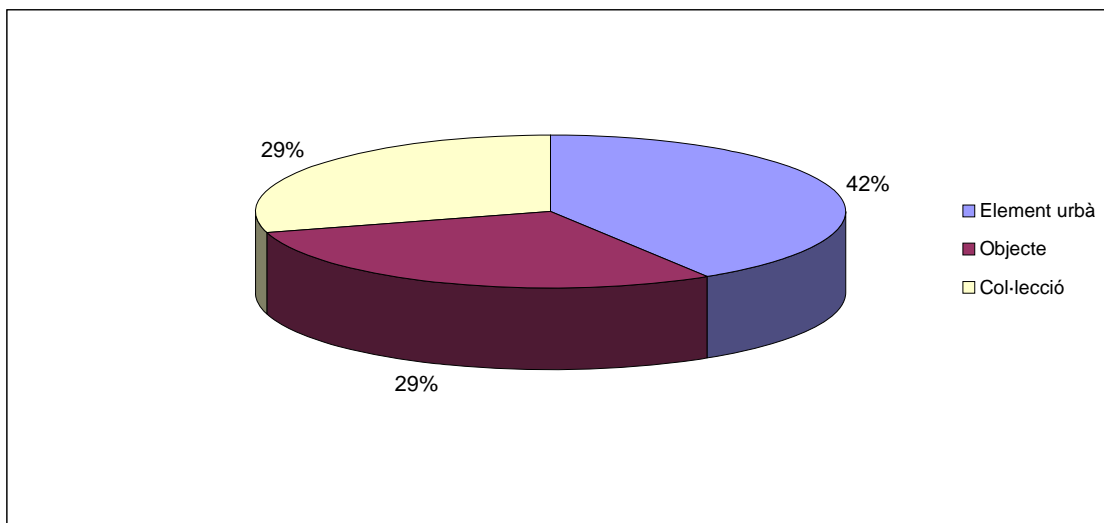
Dins d'aquesta tipologia s'han fixat disset elements corresponents a obres d'enginyeria. En primer lloc hem de destacar les rescloses i recs construïts als diferents cursos fluvials del municipi: la resclosa de Can Banyeta i del Congost, la resclosa del pantà de la font del Vern, i la resclosa i rec de la riera de Martinet. Per a fer el pantà a la riera d'Avencó, va construir-se una estació d'aforament per mesurar el cabal seu cabal d'aigua. També són destacables els ponts construïts entre els segles XVIII i XX a l'entorn de la riera de l'Avencó, com són el de la Bisbal, el de Peu de Costa, el de Picamena i els ponts Nou i de la Carretera de Ribes, aquests darrers situats a la confluència amb el Congost. En aquest riu hi trobem el pont de l'Abella, que des del segle XVIII comunicava els veïnats de l'Abella i de les Ferreries. D'altra banda, formen part d'aquesta tipologia els camins del municipi, com són el camí d'Aiguafreda al Brull, el camí dels Morts i els senders dels Miradors (GR-5) i el d'Aiguafreda a la Jonquera (GR-2). Finalment, trobem la mina de coure de Peu de Costa i les mines d'aigua d'Aiguafreda de Dalt, una obra d'enginyeria realitzada per drenar l'aigua que afectava l'estructura de l'església.

5.3. Patrimoni moble

Dins l'àmbit de patrimoni moble, els elements es classifiquen en tres tipologies:

- Element urbà: monuments, escultures o elements commemoratius situats a la via pública.
- Objectes: elements singulars.
- Col·leccions: sèries coherents d'objectes, integrats com a fons d'un museu o bé de caràcter privat.

En aquest àmbit hem pogut classificar disset elements del patrimoni d'Aiguafreda que s'adaptaven a les tres tipologies de patrimoni moble: elements urbans, objectes o col·leccions.

Percentatge de Patrimoni Moble per tipologies

Elements urbans

Els elements urbans inventariats són, d'una banda, tres fonts situades al nucli d'Aiguafreda: la de Ca la Curta, de la Plaça i del Casal Sant Jordi. Entre els monuments i elements commemoratius, trobem el monument a la Sardana del Parc de la Carretera, el monument als 1100 anys, situat davant l'església de Santa Maria, i el monòlit del Punt de trobada dels Senders de Gran Recorregut GR-2 i Gr-5. Finalment, s'ha inventariat la inscripció del mil·liari de les Canes, una placa monolítica amb una inscripció referent a la troballa arqueològica, feta al a finals del segle XIX.

Objectes

Hem localitzat un total de cinc elements d'aquesta tipologia, entre els que hi ha un capitell del segle X localitzat a Aiguafreda de Dalt, el retaule barroc del Roser, i la llinda del segle XVII procedent d'una casa enderrocada de l'Abella. Com a figures festives, hem inclòs els gegants d'Aiguafreda, Guifré el Pelós i la Baronessa de Cruïlles. En relació a les costums desaparegudes, s'ha conservat la vara de comandament que s'utilitzava durant les esquellotades.

Col·leccions

Entre les cinc col·leccions inventariades, n'hi ha tres que estan situades fora del municipi, però que tenen objectes procedents d'Aiguafreda: a la Sala de paleontologia Eduard Grimalt de Centelles, al Museu Torre Balldovina de Santa Coloma de Gramanet i al Museu Episcopal de Vic. També s'han fixat la col·lecció del pare Manyanet al Convent de les Missioneres i la d'objectes de Can Bellit.

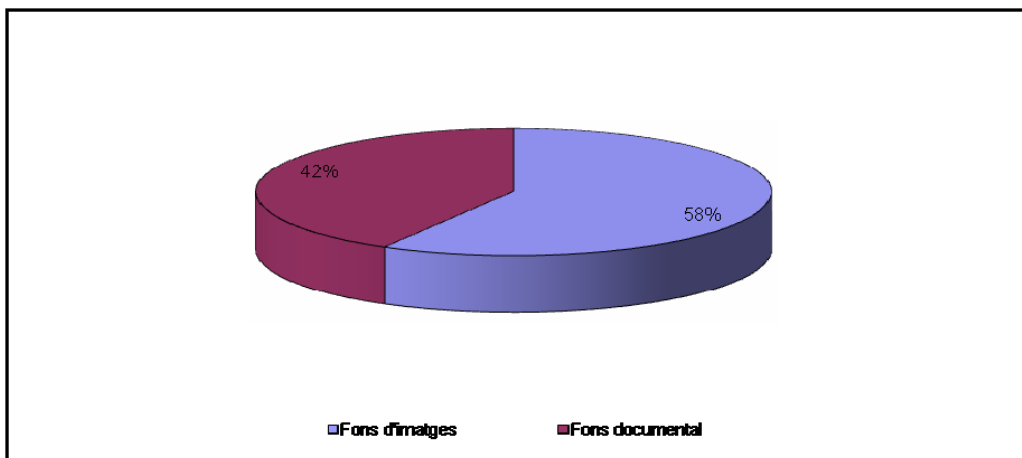
Ventadora de Can Bellit

5.4. Patrimoni documental

En l'àmbit de patrimoni documental els elements es classifiquen en tres tipologies:

- Fons d'imatges: imatges que formen part d'un fons o una col·lecció.
- Fons documentals: documents antics que formen part d'un arxiu o col·lecció.
- Fons bibliogràfics: edicions antigues que formen part d'una biblioteca o col·lecció.

En aquest àmbit hem localitzat dotze elements del patrimoni d'Aiguafreda que s'adapten a dues tipologies de patrimoni documental: fons d'imatges i fons documental. No s'ha inventariat cap fons bibliogràfic.

Percentatge de Patrimoni Documental per tipologies

Fons d'imatges

Els fons d'imatges inventariats a Aiguafreda són de tipus fotogràfic, amb un total de set fons diferents. En primer lloc, trobem dos arxius fotogràfics que s'han recopilat a la població, així com la col·lecció de postals antigues. Tot i que no s'hi troben imatges originals, s'ha inclòs el recull fotogràfic de la Biblioteca municipal per l'interès històric d'aquestes còpies. També s'han inventariat fons d'imatges referents a Aiguafreda situats a l'Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista i a l'Arxiu Mas, així com al Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.

Fons documental

S'han inventariat un total de sis fons documentals, dels quals el de la sra. Rosa Mañach (Vídua de Pi) destaca per la seva antiguitat, com també el recull de la Baronia d'Aiguafreda, que permet documentar diversos masos i indrets del terme des del segle XIII. Dins d'aquesta tipologia, s'han inclòs l'Acta de consagració d'Aiguafreda de Dalt, datada del segle IX i conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; i la col·lecció de goigs originals impresos al segle XIX. Seguint amb el patrimoni documental públic, s'ha fixat el fons de l'arxiu municipal, on s'hi conserva la documentació administrativa generada per l'Ajuntament des del segle XIX fins als nostres dies. Hem d'apuntar que no s'ha fixat l'arxiu parroquial perquè va ser cremat durant la Guerra Civil. Finalment, s'ha inventariat el goigs del Sant Crist d'Aiguafreda de Dalt.

5.5. Patrimoni immaterial

En l'àmbit de patrimoni immaterial els elements es classifiquen en cinc tipologies:

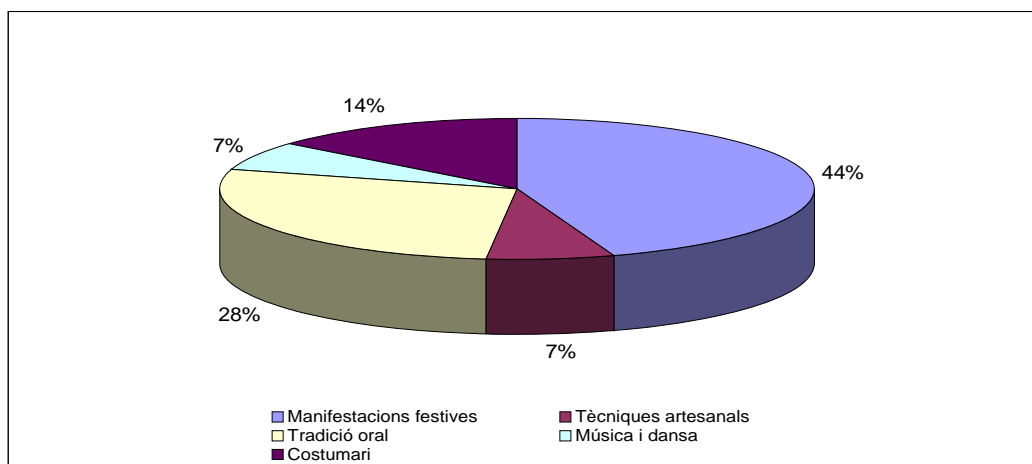
- Manifestació festiva: festes populars locals més arrelades al territori.
- Tècniques artesanals: manifestacions singulars de la localitat relacionades amb activitats tradicionals, oficis, gastronomia...

Mapa del Patrimoni Cultural

Aiguafreda (Vallès Oriental)

- Tradició oral: referències de transmissió oral relacionades amb els llocs o elements locals.
- Música i dansa: manifestacions musicals tradicionals.
- Costumari: maneres de fer i costums pròpies de la localitat.

El patrimoni immaterial inventariat es pot quantificar en vint-i-nou elements patrimonials classificats en manifestacions festives, tècniques artesanals, tradició oral i música i dansa.

Percentatge de Patrimoni Immaterial per tipologies

Manifestacions festives

Entre els disset béns relacionats amb el cicle festiu, trobem les Festes Majors d'Estiu i d'Hivern, de les quals la primera acaba amb la Tornaboda a les Alzines d'Avencó. Entre les festes arrelades destaca la tradicional baixada del Sant Crist d'Aiguafreda de Dalt el Divendres Sant i la seva pujada amb l'Aplec de l'Ascensió, l'aplec de Sant Salvador d'Avencó, i les processons desaparegudes de Sant Miquel de Canyelles, del dia dels Apòstols, la de cada diumenge i de les lledànies; i les vigents del Via Crucis. També s'ha inclòs la festa de Tot Sants; la de Pasqua; la de Reis i la desapareguda del Roser.

Tècniques artesanals

Com a oficis tradicionals de la població, s'han inventariat dos elements (inclosos a l'Inventari del Patrimoni Etnològic d'Aiguafreda): l'obrador de pipes de Can Jan Pau, on es feien escalaborns amb arrel de boix, i l'ofici de fuster.

Tradició oral

A Aiguafreda hi ha vuit referències orals, sovint relacionades amb un personatge, un lloc o un element de la població. En primer lloc, hem d'esmentar les llegendes del pastor d'Aiguafreda, de Sant Martí i del Sant Crist, a més de l'espantacriatures de la Vella Bensor. Entre les dites tòpiques de la localitat trobem "Aiguafreda, aiguafregits" i "A Aiguafreda són xerraires". També

circula la tradició del bandoler Matagossos, que s'amagava a la Serra de l'Arca i que fou capturat per la Guàrdia Civil. Finalment, hem de destacar la creença popular, molt estesa fins al punt que s'ha sotmès a estudi, de la connexió entre l'Avencó d'Aiguafreda i l'Avencó de Bigues.

Música i dansa

Dins de la tipologia de música i dansa s'ha inclòs dos balls tradicionals de la població que actualment s'han perdut: la Varsoviana i el Patatuf.

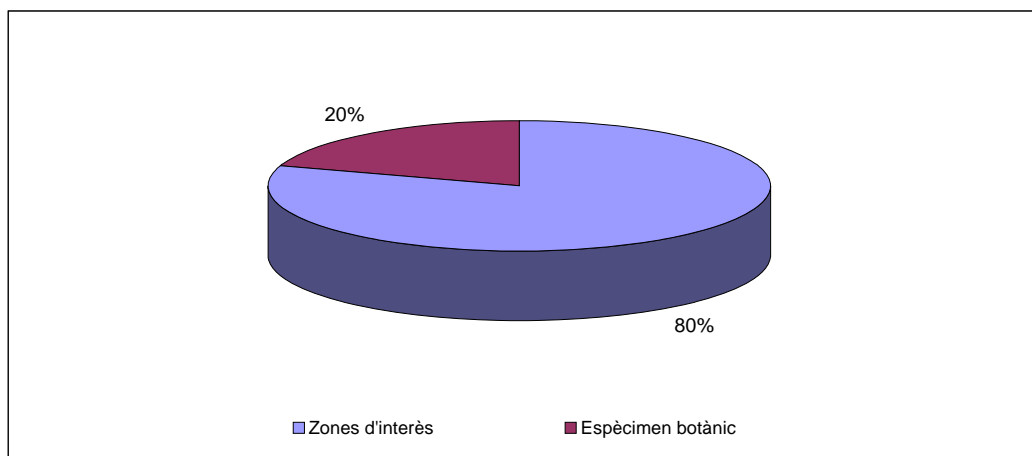
Costumari

Les quatre antigues costums de la població que s'han recollit són el ball de les Cols, en què el primer dia de Quaresma s'anaven a robar cols per fer un gran àpat; les ballades al cim de Tagamanent durant la revetlla de Sant Joan; la celebració del Divendres Sant; i les esquellotades quan un home es casava en segones núpcies.

5.6. Patrimoni Natural

En l'àmbit de patrimoni natural els elements es classifiquen en dues tipologies:

- Zona d'interès: zones amb un valor ecològic, paisatgístic, zoològic, botànic...
- Espècimen botànic: elements botànics singulars

Percentatge de Patrimoni Natural per tipologies

Zona d'interès

Dins d'aquesta tipologia, s'han inventariat un total de vint-i-tres zones, moltes de les quals estan incloses dins del Parc Natural del Montseny, que també compta amb una fitxa pròpia. Es tracta de la riera de Martinet, amb el gorg de l'Olla i de la Resclosa; la riera de l'Avencó, amb el pantà de la font del Vern, el gorg de la Platgeta, el gorg de les Senyores, el gorg de Picamena i la geozona Discordança del Brull i Paleozoic de l'Avencó. També destaca el riu Congost, amb el gorg de la font d'en Pinós i els horts que hi ha al seu entorn. Pel que fa a les fonts naturals o

surgències, trobem la font de la Casanova de Sant Miquel, la Font de l'Aragall i les Fontetes. També s'han inventariat per seu interès natural la balma de Can Serra i la de Gasuac, així com la Cova de l'Infern i la dels Moros. D'altra banda, s'ha inventariat una plaça carbonera a la zona de la Bisbal pel seu bon estat de conservació, com també la pedrera de Cruïlles, on a la dècada de 1960 s'hi va treure pedra per a la construcció. Finalment, entre els espais urbans, s'ha inventariat el parc de la Carretera pel seu valor social.

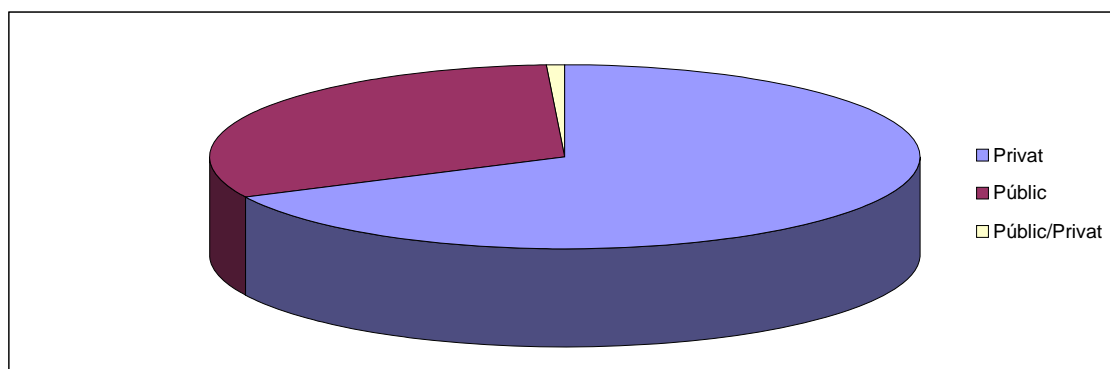
Espècimens botànics

Pel que fa als espècimens botànics, s'han inclòs els següents arbres, ja sigui per la seva antiguitat com pel seu valor social: l'alzina i el roure que hi ha davant del castell de Cruïlles, l'alzina del passeig de Catalunya, les alzines del Casal Sant Jordi i el xiprer d'Aiguafreda de Dalt. Pel que fa a arbredes d'interès, s'han inventariat les alzines sureres de la Serra de l'Arca i les alzines a l'entorn de la masia Llobeta.

5.7. Estat actual dels elements inventariats

Titularitat

La titularitat dels béns fixats són majoritàriament de caràcter privat. En tot cas, aquí caldria discernir entre propietaris individuals, cas dels propietaris del seu propi habitatge, i els propietaris institucionals, com ara el bisbat. Els elements de titularitat pública són eminentment els cursos fluvials i les edificacions que s'hi relacionen, els elements urbans, les zones d'interès i tot el patrimoni immaterial.

Percentatges de la titularitat dels béns

Protecció legal

Al municipi d'Aiguafreda hi ha dos elements que estan protegits com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) el Casal de Cruïlles (R-I-51-5170 / 456-MH) i l'Acta de Consagració de Sant Martí de Congost. Aquesta última té aquesta protecció legal per trobar-se dipositada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, tal i com consta a la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català. Dins d'aquest nivell de protecció s'hi trobaria la llinda on hi havia gravat l'escut dels Cruïlles, que va ser localitzada en una barraca del terme però que no ha estat localitzada.

Mapa del Patrimoni Cultural
Aiguafreda (Vallès Oriental)

D'altra banda, entre el patrimoni immoble aiguafredenc, està protegit com a Bé Cultural d'Interès Local (BCIL) el conjunt monumental d'Aiguafreda de Dalt (2648-I), segons l'Acord del Ple del Consell Comarcal el 7 d'octubre de 2009. S'inclou dins la protecció del conjunt l'església de Sant Martí, la rectoria, la cova i el comunidor.

També estan protegits legalment els edificis que consten en el llistat del Pla General d'Ordenació Urbana de l'any 1980:

- Dolmen de la Casanova de Can Serra
- Jaciment de la Serra de l'Arca II
- Carrer Major
- Jaciment de la Serra de l'Arca I
- Carrer del Pont
- Carrer de la Móra
- Plaça Major
- Dolmen de Cruïlles
- Villa Francisa
- Sant Miquel de Canyelles
- Sant Salvador d'Avencó
- Can Maleno (C. Móra)
- Can Gordi (C. Móra)
- Can Flequer (C. Móra)
- Can Francesc (C. Móra)
- Pont de l'Abella
- Font dels Enamorats
- Can Franquesa (C. del Pont)
- Can Queló (C. Major)
- Can Puig (C. del Pont)
- Can Perera (C. del Pont)

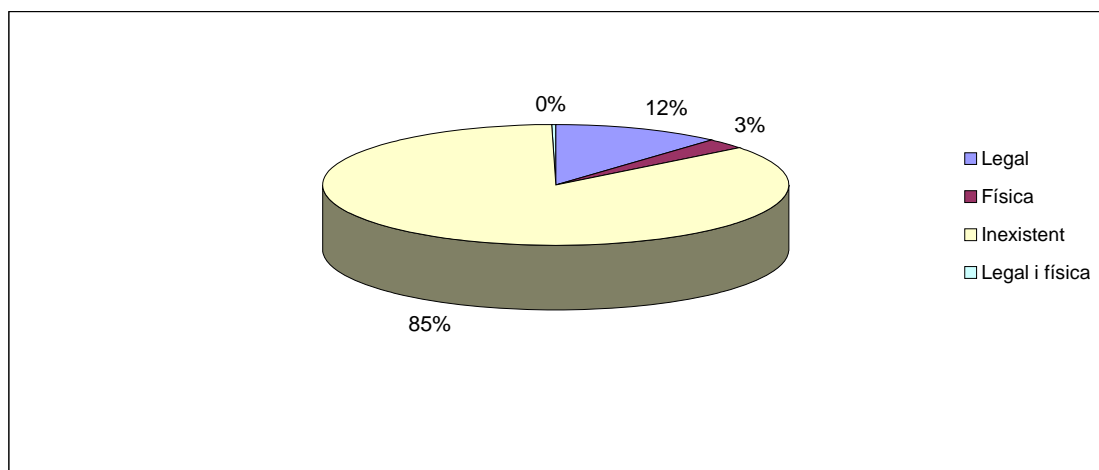
Mapa del Patrimoni Cultural Aiguafreda (Vallès Oriental)

D'altra banda, segons la llei d'arxius i documents 10/2001 (DOGC 3437, 24/07/2001), els fons documentals que contenen documentació de més de 100 anys queden legalment protegits:

- Fons documental de la vídua Pi
- Fons documental de l'Arxiu Municipal

Estan igualment protegits de forma legal el Parc Natural del Montseny i els trams de la riera de Martinet i d'Avencó dins aquesta zona, dins del Pla Especial de Protecció del Medi Natural i del Paisatge del Parc del Montseny (PEPMNPPM) de l'any 2008.

En resum, del total d'elements inventariats en el mapa del patrimoni cultural d'Aiguafreda, un 85 % no tenen cap tipus de protecció, mentre que els que ho estan únicament representen un 15% del total (entre els que ho estan tant legal com físicament com ambdós).

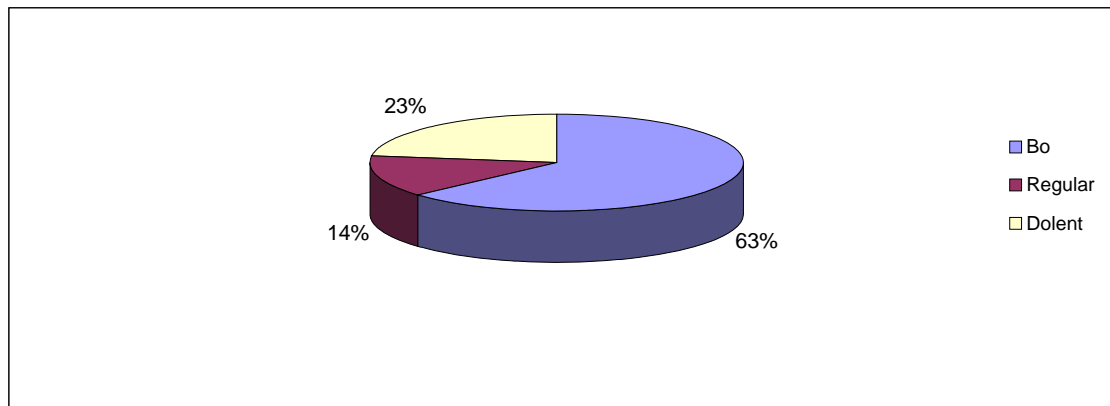

Percentatges de la protecció existent dels béns

Estat de conservació

A nivell general, l'estat de conservació del patrimoni cultural d'Aiguafreda és bo, tot i que un 37% dels elements es troba en estat dolent o regular. Aquesta valoració està influïda pel fet que la majoria de masos es troben en estat ruïnós, pels jaciments arqueològics en mal estat de conservació i pel patrimoni immaterial que s'ha perdut.

Mapa del Patrimoni Cultural Aiguafreda (Vallès Oriental)

Percentatges de l'estat de conservació dels béns

La major part del patrimoni situat al nucli d'Aiguafreda es troba en bon estat de conservació, ja siguin els edificis i els carrers com els elements arquitectònics que s'hi ha localitzat. També és destacable el bon estat de conservació del patrimoni natural, especialment de la part que forma part del Parc Natural del Montseny. Hi ha una sèrie de béns que es troben en un estat millorable, ja sigui per presentar cert deteriorament, trobar-se coberts de vegetació o que s'hi hagin fet pintades vandàliques.

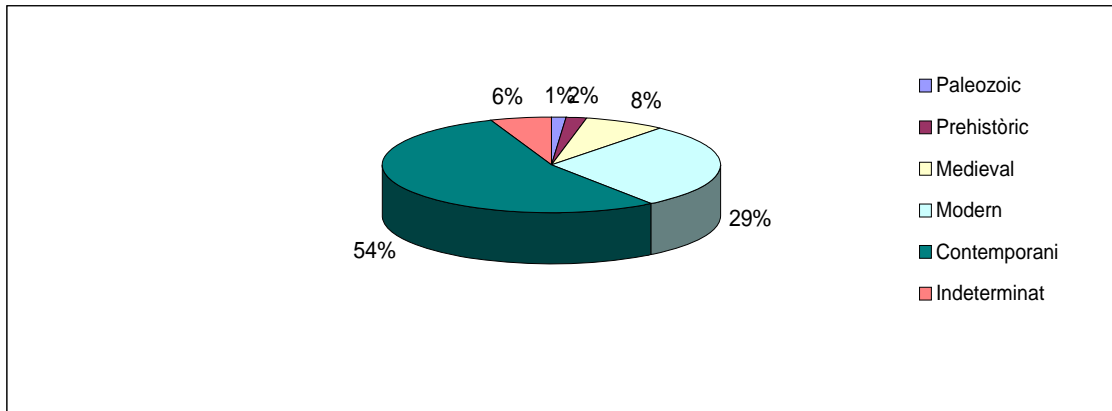

Les ruïnes de la masia d'origen medieval de Can Serra de l'Arca

Cronologia

Pel que fa a la cronologia dels elements, podem observar com la major part (54%) corresponen als períodes contemporani, que comprèn des del segle XIX fins als nostres dies. Aquest moment coincideix amb el fenomen de l'estiuatge, en què el nucli va tenir un creixement notable amb la construcció de segones residències d'estil modernista i noucentista. Bona part del patrimoni immaterial també té aquesta cronologia.

Mapa del Patrimoni Cultural
Aiguafreda (Vallès Oriental)

Percentatges de la cronologia dels béns

El nombre de béns datat del període modern, que comprèn els segles XVI al XVIII, és també significatiu (29%). D'una banda, s'explica pel fet que les primeres cases del nucli van establir-se en aquest període, tot i que moltes d'elles serien reformades o consolidades més endavant. D'altra banda, les construccions populars tals com barraques de vinya i forn de calç són difícils de datar amb exactitud, pel que tenen una cronologia moderna-contemporània (s. XVIII-XX) perquè coincideix amb el seu període de màxima expansió. No és menys important el nombre de béns medievals, que són eminentment els masos històrics del terme, el conjunt d'Aiguafreda de Dalt i les capelles romàniques de Sant Salvador d'Avencó i Sant Miquel de Canyelles. El patrimoni que té una cronologia indeterminada es correspon amb el patrimoni natural, ja siguin les rieres com els gorgs que s'hi localitzen. Per últim, en el cas dels béns prehistòrics es correspon als nombrosos dolmens documentats al terme; els paleozoics els situem a la zona de la riera d'Avencó. Cal considerar que en els casos que a les fitxes hem aportat una cronologia compartida (per exemple: moderna i contemporània), en el gràfic estadístic consta la primera època.

6. BIBLIOGRAFIA

- AMADES, J. (1982). *Costumari català: el curs de l'any*. Barcelona: Salvat.
- (1982). *Folklore de Catalunya*. Barcelona: Selecta.
 - (1997). *Danses de la terra: música i dansa tradicional a les comarques de Barcelona*. Vol. 2. Tarragona: El Mèdol.
- BARBANY, C. [et al.] (2003). *De la Balma a la Masia: l'hàbitat medieval i modern al Vallès Oriental*. Granollers: Museu de Granollers.
- BOADA, M.; CASAS, P. ; CAMPDEPADRÓS, J. (1993). *Llegendes de Sant Miquel del Fai*. Figueres: Edicions Brau.
- BORRÀS, J.; MIÑARRO, J.M.; TALAVERA, F. (1978). *Catàleg espeleològic de Catalunya (el Baix Empordà, el Gironès, la Selva, Osona, el Vallès Oriental i el Maresme)*. Barcelona: Poliglota.
- BURON, V. (1980). *Esglésies romàniques catalanes: Guia*. Barcelona: Artestudi Edicions.
- CAMPILLO, X. ; LÓPEZ-MONNÉ, R. (2010) *El llibre dels camins. Manual per esvaïr dubtes, desfer mites i reivindicar drets*. Tarragona: Arola Editors.
- CAMPOY, G. ; DURAN, A. ; JURADO, R. (2006). *Llegendes de Castells del Vallès Oriental*. Barcelona: Marge Books.
- CARDONA, F.; DE ARRIBA, A.; CUENCA, J. (2012). "De l'Avencó d'Aiguafreda a l'Avencó de Bigues. Més de deu quilòmetres de curs subterrani", *Exploracions*. Núm. 20. Barcelona: Ed. Espeleo Club de Gràcia.
- CASANELLAS, F. (2013). *Restes prehistòriques d'Aiguafreda i el seu entorn*. Inèdit.
- CATALÀ, P. (1990). *Els Castells Catalans*. Vol. II. Barcelona: Rafel Dalmau.
- Catàleg de Masies i Cases Rurals d'Aiguafreda. Ajuntament d'Aiguafreda, 2010.
- COMAS, P. (1994). *Esglésies i ermites del Montseny i del seu entorn*. Cardedeu: Museu- Arxiu Tomàs Balvey.
- CRUELLES, A. (2006). "Les ermites del Montseny. Sant Salvador d'Avencó a Aiguafreda", *Monografies del Montseny*. Viladrau: Amics del Montseny.
- DE ROCAFIGUERA, F. (1985). *La documentació dels segles IX-XII sobre Aiguafreda*. Temes Aiguafredencs II. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.
- GARCIA-PEY, E. (1997). *Aiguafreda: els noms tradicionals (recull onomàstic)*. Temes Aiguafredencs VII. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.
- GAVÍN, J.M. (1981). *Inventari d'Esglésies. Vallès Oriental*. Barcelona: Editorial Pòrtic.
- GRAU, M.A. (1986). *Hi havia una vegada un poble*. Temes Aiguafredencs II. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

Mapa del Patrimoni Cultural
Aiguafreda (Vallès Oriental)

GUDIOL, J. (1920). "Excursió a Aiguafreda de Dalt", *Butlletí del centre Excursionista de Vich*, vol. III, núm. XXXV. Vic.

Inventari del Patrimoni Cultural Immobile de Catalunya. Patrimoni Arqueològic i paleontològic. Aiguafreda (Vallès Oriental). Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Generalitat de Catalunya.

Inventari del Patrimoni Cultural Immobile de Catalunya. Patrimoni Arquitectònic. Aiguafreda (Vallès Oriental). Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Generalitat de Catalunya.

Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya. CPCPTC. Generalitat de Catalunya.

Inventari del Patrimoni Etnològic del Montseny (1995-1999). MEMGA – CPCPTC.

Inventari d'Espais d'Interès Geològic de Catalunya. Departament de Medi Ambient. Generalitat de Catalunya.

Pla Especial de Protecció del Medi Natural i del Paisatge del Parc del Montseny. (2008). Inventari del Patrimoni Construït del Montseny. Àrea d'Espais Naturals. Diputació de Barcelona.

Pla d'Ús Públic del Parc del Montseny (2007). Patrimoni Construït. Diputació de Barcelona.

IGLÉSIES, J. (1981) El fogatge de 1553. Estudi i transcripció. Barcelona: Fundació. Salvador Vives i Casajuana, Rafael Dalmau Editor.

IGLÉSIES, J. (1991). El fogatge de 1497. Estudi i transcripció. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, Rafael Dalmau Editor.

Inventari del Patrimoni Arquitectònic del Parc del Montseny. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona.

LACUESTA, R.; GONZÁLEZ, X. (2006). *Modernisme a l'entorn de Barcelona: Arquitectura i paisatge*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

LACUESTA, R.; GONZÁLEZ, X. (2008). *Ponts de la província de Barcelona*. Comunicacions i paisatge. Barcelona: Diputació de Barcelona.

LAGLERA, A. [et al.] (1998). *Els gegants del Vallès Oriental*. Granollers: Consell Comarcal del Vallès Oriental.

MASNOU, J.M. (1988). *La parròquia d'Aiguafreda a través de les visites pastorals (segles XVI-XIX)*. Temes Aiguafredencs V. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

MARISTANY, M. (1998). *Ponts de pedra de Catalunya*. Barcelona: Editorial 92.

OLIVER, J.; JAIME, M. (2013). "La cova-cripta d'Aiguafreda i l'església de Sant Martí en els inicis del procés de feudelització", *VIII Jornades d'Estudiosos del Montseny*. Girona: Universitat de Girona.

PAGESPETIT, L. (2003). *111 Fonts del Montseny i molts indrets per descobrir*. Sant Vicenç de Castellet: Farell.

PARELLA, J. (2004). *La industrialitzada a Aiguafreda: aproximació al desenvolupament industrial de la població*. Temes Aiguafredencs VIII. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

Mapa del Patrimoni Cultural

Aiguafreda (Vallès Oriental)

PARDO, J. ; PÀMIES. A.; PANOSA, M. (1987). *El camí empedrat de l'Abella*. Temes Aiguafredencs IV. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

PARELLA, J. (2004). *La industrialització a Aiguafreda: aproximació al desenvolupament industrial de la població*. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

PARÉS, A. (2010). *Tots els refranys catalans*. Barcelona: Edicions 62.

PLADEVALL, A. (dir.) (1991). *Catalunya Romànica*. Vol. XVIII El Vallès Occidental, El Vallès Oriental. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

— (1986). *Catalunya Romànica. Museu Episcopal de Vic – Museu Diocesà i comarcal de Solsona*, vol. XXII. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

— (1999). *Guies Catalunya Romànica Comarcals: el Vallès Occidental i el Vallès Oriental*. Barcelona: Pòrtic.

PORTET, J. (2010). La cooperativa “*la Favorecedora obrera*” d'Aiguafreda (1924-1963). Temes Aiguafredencs X. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

Programes de Festa Major.

PUIG, J. (1995). *Rondalles del Congost*. Temes Aiguafredencs VII. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

PUIGFERRAT, C. (1989). *Aiguafreda segons el capbreu de 1669-1670*. Temes Aiguafredencs VI. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

PUJOL, F.; AMADES, J. (1936). Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors. Dansa. Vol I. Barcelona: Imprenta Elzeviriana.

ROMA, F. (2013). *Patrimoni existencial d'Aiguafreda*. Madrid: Bubok Publishing, S.L.

ROVIRÓ, X. (2000). *100 llegendes de la Plana de Vic*. Sant Vicenç de Castellet: Farell.

SERRA, M. (1997). *Els pous de glaç d'Avencó*. Temes Aiguafredencs VII bis. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

SOLÀ, F. (1983). *Aiguafreda*. Temes Aiguafredencs I. Barcelona: Editorial Humanitas.

SOLDEVILA, J. (dir.) (1998). *Aiguafreda: 1100 anys d'història*. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda.

VILA, L. (1994). “El megalitisme al Montseny”, *Lauro*, núm, 7. Granollers: Museu de Granollers.

VALL, R. (1983). *El romànic del Vallès*. Sabadell: Editorial AUSA.

Pàgines web:

<http://www.aiguafreda.cat>

<http://www.icc.cat>

<http://www.ccosona.net>

Mapa del Patrimoni Cultural
Aiguafreda (Vallès Oriental)

<http://www.gnomonica.cat>

<http://www.gencat.cat>

<http://www.diba.cat>

<http://www.idescat.cat/>

<http://www.websmuseugranollers.org>

<http://excursionismecientific.wordpress.com/>

<http://espeleoindex.com>

<http://www.unescocat.org>

<http://www.casanellas.com>

**Diputació
Barcelona**

**Àrea de Coneixement
i Noves Tecnologies**

Comte d'Urgell, 187
Edifici del Relotge
08036 Barcelona
Tel. 934 022 566
Fax 934 022 825
o.patrimonio@diba.cat
www.diba.cat/opc